

Fuyu Kırgızcası Hakkında Yeni Bilgiler ve Türkolojiye Katkıları*

Mehmet Ölmez
(İstanbul)

Abstract: Fuyu Kirghiz are a Turkish people numbering 1000 who live at Manchuria (Heilongjian) and now speak, in daily life, Ölot Mongolian and Chinese instead of their original mother tongue which is close to Khakas. While first research on Fuyu Kirghiz begin at the end of 1950's, first publications begin to appear after 1985. The field research in which I was involved for the first time was carried out in September 2004. The Fuyu Kirghiz language, for which one has rather little material to work on, can help us explore the phonological development of Khakas by means of the material available at hand

Keywords: Khakas, Fuyu-Kirghiz, Manchuria, Turkic languages

1. Fuyu Kırgızları

Fuyu Kırgızları bugün Çin'in Harbin bölgesine bağlı Çiçihar şehrinin Fuyu (富裕) nahiyesi çevresinde bir kaç köye dağılmış olarak yaşamaktadırlar. Toplam nüfusları bugün 1000 kişi civarında ise de günlük

* Mehmet Ölmez, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, molmez@yildiz.edu.tr

AÜ DTCF Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 29 Mayıs-1 Haziran 2006'da okunan bildiri metni; bu çalışma Kore Araştırma Kurumu (Korean Research Foundation)'nun KRF-2003-072-AL2002 numaralı projesi ile desteklenmiştir.

yaşamda bu dili konuşan yoktur. Biz çalışmamız sırasında 50 yaşın üzerinde yedi kişiyle çalıştık. Bunlardan beşi 70 yaşının üzerindedir. Günlük dilleri Ölot Moğolcası, genç kuşakta ise Çince'dir. Kendilerini *kırkis* olarak adlandırırılar. Türkoloji çevrelerinde onları Pamir Kırgızlarından ayırmak amacıyla kendilerine bu ad verilmiştir. Fuyu ise Heilongjiang ("Kara Ejderha" / Amur) ırmağının kollarından birisidir.¹

2. Konuyla ilgili ilk çalışmalar

Fuyu Kırgızları ve Fuyu Kırgızcasıyla ilgili ilk bilgilerimiz E. Tenişev ve Hu Zhen-hua'nın verilerine dayanmaktadır.² Bölgede esas olarak çok önceleri derleme çalışması yapmış olan Hu Zhenhua 1983'ten beri derlemelerini, çoğunlukla sözcük listesi olarak yayımlamaktadır. Bunun dışında Hu, G. Imart ile birlikte kısa bir dilbilgisi de yayımlamıştır.³ Fuyu Kırgızlarının yaşamı da G. Salk tarafından etnolojik yönden incelenmiştir.

3. Çalışma grubumuzun yaptığı seyahat

Hu Zhenhua'dan sonra (mevcut yayınlara göre) bölgeye yapılan ilk dilbilimi gezisi Kore Araştırma Kurumu'nun desteği ile yaptığımız alan çalışmasıdır.⁴ 23-24 Eylül tarihlerinde yaptığımız bu çalışma sırasında özellikle iki köyden ikişer kez elimizdeki soru listesinin Fuyu Kırgızcası karşılıkları derlenmiştir.⁵

1 Fuyu Kırgızları üzerine ayrıntılı bilgi için bak. Hu Zhenhua 1983, 1991; Tenişev 1966, 1989; Ölmez 2001.

2 Tenişev 1966, 1989; Hu Zhenhua 1983, 1991.

3 Hu Zhenhua, Guy Imart 1987.

4 Kore Araştırma Kurumu (Korean Research Foundation)'nun KRF-2003-072-AL2002 numaralı projesi.

5 Bu çalışmanın sonucu "Some Newly Identified Words in "Fuyu Kirghiz"", Part I, başlığı ile *Ural-Altaysche Jahrbücher*'de yayımlanmıştır (c. 21, s. 141-169, 2007; Li Yongsöng, Mehmet Ölmez, Kim Juwon).

4. Fuyu Kırgızcasının özellikleri ve Türk Dilinin Ses tarihi içerisindeki yeri

Fuyu Kırgızcası, ET *d* sesini *z* olarak yaşatması; *y-ŋ* ~ *y-gm* ünsüz dizilerini *n-V* (*n* ve uzun bir ünlü) ~ *n-m* ünsüz dizilerine dönüştürmesi dolayısıyla bugün en yakın olarak Hakasça ile karşılaştırılabilir. Tabii Fuyu Kırgızcası değişik ses özellikleri ile bugün farklı farklı Türk dilleri ile de karşılaştırılabilir. Örneğin *y-* ünsüzünün *c-* oluşuyla Kırgızcayla, ET *d* ünsüzünün *z* oluşuyla Sarı Uygurcayla karşılaştırılabilir.⁶

Bu özellikleri kendi derlememiz ile Hu Zhenhua'nın çalışmasına dayanan aşağıdaki bir kaç özellik ile gösterebiliriz:

ET *d* = FuyuK *z*

*bozim*⁷ “vücut”, krş. ET *bod*,

azıgı “ayağı”, *azah*, krş. ET *adak*,

buzıh “boy, yükseklik”, krş. ET *bedük*,

ET *y-* = FuyuK *c-*

ET *yaŋa*⁸ ~ FuyuK *cān* “fil” (krş. Mo. *cagan* Lessing 1023 a-b),

6 Fuyu Kırgızcasının ses ve söz açısından Türk dilleri, özellikle de Sibiry grubu Türk dilleri arasındaki yerini gösteren karşılaştırma için bak. Ölmez 2001.

7 Kimi sözcüklerin yalın biçimi unutulmuş olup çoğunlukla bir iyelik ekiyle görülmektedir, *ahsi* “ağız” vb.; burada ET ve MK kısaltmasıyla yer verilen Eski Türkçe ve Orta Türkçe örnekler kaynakçada yer alan Clauson'un sözlüğü ile *Drevnetyurkskiy slovar*'a dayanmaktadır.

8 Çince *xiang* /ʃiaŋ/ sözüyle ilgili olduğunu sandığım sözcük bütün Güney Asya'da, Kamboçya'dan Hindistan'a kadar olan bölgede 像 *xiang*'ın varyasyonları olarak görülür. Kökeni fil kültürüyle ilgili bir dile uzanması gereken sözcükle ilgili olarak meslektaşım A. Vovin ile daha önce yaptığımız bir konuşmada benzer sonuçlara varmıştık. Ayrıntılar A. Vovin'in “Some Thoughts on the Origin of Old Turkic *yaŋa* ~ *yaŋan* ~ *yaŋan* and Middle Mongolian *za'an* ‘elephant’” adlı makalesindedir (*Türk Dilleri Araştırmaları*, 18, 2008, Talat Tekin Armağanı). Ayrıca elinizdeki metnin bildiri olarak okunuşu sırasında

ET *yap-* >> FuyuK *cap-* “örtmek, kapatmak”,
 ET *yét-* >> FuyuK *cit-* “ulaşmak”,
 ET *yay* >> FuyuK *cay* “yaz”,
 ET *yé-* >> FuyuK *ce-* “yemek”.

ET *y-η-, y-n, y-gm-* = FuyuK *n-, n-n, n-m-*
 ET *yaŋı* > *naa* “yeni”,
 MK *yaŋak* > *naah* “çene”,
 ET *yagmur* > *namır* “yağmur”,
 ET *yan-* > *nan-* “geri dönmek”

Burada kısaca yer verdiğimiz özelliklerden hareketle Fuyu Kırgızlarının bu bölgeye Güney Sibirya’dan göç eden, Hakaslarla akraba bir topluluk olduklarını söyleyebiliriz. Fuyu Kırgızlarının arasındaki bir inanışa göre buraya Mancu Hanedanı döneminde, 18. yy. ortalarında Güney Sibirya’dan göç etmişlerdir. Yukarıdaki özelliklerden hareket edersek, bugünkü Hakasçada ve onu oluşturan diyalektlerde yukarıda sıraladığımız ses olayları, *y-*’nin *c-* oluşu, yine *y-*’nin bir geniz ünsüzünden önce *n-* oluşu vb. özellikler hem Hakasçada hem de Fuyu Kırgızcasında en az 250 yıl geriye gitmektedir.⁹

Ünlü sistemi bugüne kadar epeyi değişen Fuyu Kırgızcasında ön ünlülere, özellikle de *ö* ve *ü* ünlülerine sık rastlanmaz: *us* “yağ” krş. ET *üz*; *udıh* “ayakkabı”, krş. ET *etük*.

S. Tezcan sözcüğün kökeniyle ilgili bir soru yöneltmiş ve sonar da sözcüğün kökeninin Dravid dilleriyle ilgili olabileceğini belirtmiştir. Bu bildiriye okuduktan sonra Hauenschild’in Kaşgarı’daki hayvan adları üzerine olan çalışmasında da benzer görüşleri, Eski Türkçe *yaŋa*’nın Çince *xiang* ile ilişkili olabileceği görüşünü okudum (bak. Hauenschild s. 237-238)

9 2006 Şubat’ında Frankfurt Üniversitesi, Türkoloji Bölümü’nde yaptığım bir konuşma dolayısıyla yer verdiğim bu bölüm ve görüşler için bana soru yönelten öğrencilere, konuyla ilgili fikirlerini açıklayan meslektaşım M. Erdal’a burada teşekkür etmek isterim.

Türlü yönleriyle Fuyu Kırgızcasını ele alan çalışmalarımız bir program çerçevesinde yayımlanmaktadır. Bugüne kadar sunulan bilgiler kaynakçada gösterilmiştir.

Kaynaklar

- BASKAKOV, N. A., A. İ. İNKIJEKOVA-GREKUL, *Hakassko-russkiy slovar'*, Moskva 1953.
- CLAUSON Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford 1972.
- HAUENSCHILD, I. *Die Tierbezeichnungen bei Mahmud al-Kaschgari*, Wiesbaden 2003.
- HU Zhen Hua, “Hēi lóng jiang Fù yù xiàn de Kē ěr kè zī zú jí qí yǔ yán tè diǎn”, *Zhōng yāng mín zú xué yuàn xué bào*, 1983: 65-69.
- , “Hēi lóng jiang shūng Fù yù xiàn de Kē ěr kè zī zú jí qí yǔ yán tè diǎn”, *Zhōng yāng mín zú xué yuàn xué bào*, 1991: 253-263.
- HU Zhen Hua, Guy IMART, *Fu-Yü Gırgıs: A tentative description of the easternmost Turkic Language*, Bloomington, Indiana 1987.
- , *A Kirghiz Reader*, UAS 154, Bloomington, Indiana 1989 (özellikle bak. Text XVII, 402-408).
- LESSING, Ferdinand D. et al.: *Mongolian-English Dictionary*, Berkely / Los Angeles 1960
- Li, Yong-Sōng, Mehmet Ölmez, Kim Juwon, “Some New Identified Words in “Fuyu Kirghiz””, *Ural-Altaysche Jahrbücher, Neue Folge*, c. 21, 2007: 141-169.
- NADELYAEV, V. M., D. M. NASILOV, E. R. TENİŞEV, A. M. ŞÇERBAK, *Drevneturkskiy Slovar'*. Leningrad 1969.
- ÖLMEZ, Mehmet, “Hakaslar ve Hakasça”, *Çağdaş Türk Dili*, sayı: 96, Şubat 1996: 6-21.
- , “Potanin’s Yellow Uigur Material and its Importance Today”, *Language and Culture of Turkic Peoples*, ed. M. Stachowski, *Studia Turcologica Cracoviensia* 5, Kraków 1998: 149-182.

- , “Fu-yü Kırgızcası ve Akrabaları”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 11, - 2001: 137-152
- SCHÖNIG, Claus, “Bemerkungen zum Fu-yü-Kirgisischen”, *Bahşı Ögdisi. Festschrift für Klaus Röhrborn/Klaus Röhrborn Armağanı*, yay. von J. P. LAUT, M. ÖLMEZ, Freiburg/İstanbul 1998: 317-340.
- SALK, Gundula, Mambet TURDI, *The “Fu-Yu Gırgıs” according to the present-day situation and the legendary past*, Kraków 1998.
- TANNAGAŞEVA, N. N. Kurpeşko, AKALIN, Şükrü Haluk, *Şor Sözlüğü*, Türkoloji Araştırmaları, Adana 1995.